

УДК 159.955: 378

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-2.16>

С. М. Соболева

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

КЛІПОВЕ МИСЛЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТА ЙОГО РОЛЬ У НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто основні підходи до трактування сутності поняття кліпового мислення як соціально-психологічного феномену. Актуальність дослідження полягає в тому, що кліпове мислення поступово стає масовим, поширеним серед молодого покоління. Це своєрідна відповідь та захисна реакція сучасної людини на інформаційне та психологічне перевантаження.

Кліпове мислення розглядається як здатність людини сприймати навколишній світ за допомогою короткого, яскравого посилу, що втілений у форму певного кліпу. Створений таким чином образ реального світу за допомогою уривків різноманітної інформації й осколків вражень (схожого з перемиканням каналів (zapping)) не потребує включення уваги, рефлексії, осмислення, оскільки в умовах перенавантаження та майже миттєвого оновлення інформації, відсутності часового розриву між нею все побачене та почуте швидко втрачає актуальність і стає застарілим.

Визначено, що кліпове мислення формується та розвивається на таких рівнях, як: когнітивний (коли фільтрується, відсіюється зайва інформація та засвоюються лише актуальні данні, що надходять ззовні); емоційно-вольовий (коли фіксується увага на інформації, що викликає певні почуття, емоції); ціннісний та поведінковий. Охарактеризовано позитивні та негативні риси кліпового мислення. Позитивним є те, що завдяки йому людина може комфортно почуватися та будувати свої відносини з інформацією, вирішувати одночасно багато різноспрямованих завдань; у неї відбувається прискорення сприйняття та пізнавальна діяльність. Таке мислення є психологічним захистом людини від інформаційного перенавантаження.

Акцентується увага на тому, що негативними наслідками кліпового мислення студентів є: гіперактивність, некритичність сприйняття інформації, неухважність, невміння чітко висловлювати свою думку, проблеми з довготривалою пам'яттю, нездатність до емпатії, низька емоційність та інше.

У роботі підкреслюється необхідність урахування переваг кліпового мислення в навчально-пізнавальній діяльності студентів. Пропонується: поширення "e-learning", використання можливостей мультимедіа й Інтернету, перегляд змістової та процедурної складової частини навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти.

Ключові слова: інформаційне суспільство, кліп, зеппінг, мислення, кліпове мислення, кліпова культура, навчально-пізнавальна діяльність.

Постановка проблеми. Бурхливий розвиток сучасних інформаційних технологій суттєво прискорив ритм людського життя, призвів до продукування величезних об'ємів інформації, її накопичення та швидкої передачі. Інтенсивні потоки різноспрямованої інформації у зжатому вигляді змушують людський мозок швидко сприймати її, не концентруючи уваги на деталях і фрагментах, не витрачаючи час на її аналіз. Така ситуація призвела до формування так званого «кліпового мислення». У сучасному інформаційному суспільстві воно поступово стає масовим, звичним (буденним), особливо поширеним серед молодого покоління. Кліпове мислення – це своєрідна відповідь і захисна реакція людини на інформаційне та психологічне перевантаження. Такий тип мислення характерний для більшості сучасних студентів, що не завжди сприяє ефек-

тивності процесу навчання, оскільки традиційний освітній процес орієнтується переважно на логічне мислення. Незважаючи на досить велику кількість наукових досліджень зазначеного феномену, актуальне більш детальне вивчення негативних і позитивних особливостей кліпового мислення та можливостей використання його переваг у навчально-пізнавальній діяльності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в науковій літературі накопичено достатній досвід щодо дослідження кліпового мислення особистості в сучасних умовах інформаційного суспільства. Але в науковому співтоваристві ще немає єдиної чіткої та виваженої позиції щодо сутності, позитивних і негативних рис цього поняття, змін і трансформацій у психіці людини, які викликає сучасний медіапростір.

Приділяти увагу зазначеному феномену вітчизняні науковці стали лише наприкінці ХХ ст. Але відомо, що вперше кліпове мислення як принципово нове явище почав розглядати американський футуролог Е. Тоффлер як складник загальної інформаційної культури й ототожнював його з поняттям «кліпова культура» [12]. У своїй праці «Третя хвиля» дослідник описує кліп-культуру, яка панує в сучасному світі та насичує його «позбавленими сенсу «кліпами», миттєвими кадрами» [13, с. 123].

До вивчення проблеми кліпового мислення зверталися чимало сучасних дослідників, а саме: Ф. Гіренок, Д. Гич, С. Докука, С. Жукова, М. Літвінова, Т. Семеновських, С. Сімакова, Т. Удовицька, К. Фрумкін та ін.

Сьогодні у психології, філософії, педагогіці та журналістиці існує понятійний плюралізм щодо поняття «кліпове мислення», що свідчить про різноманітність та багатоаспектність його трактувань. Воно розглядається як фрагментарне, алогічне, орієнтоване на поняття, що мають мало спільного між собою, лабільне (Т. Семеновських) [10]; нелінійне, непотітійне (Ф. Гіренок) [2]; несистемне (С. Докука) [4]; здебільшого візуальне й асоціативне (С. Жукова, Н. Комірна) [5]. Вітчизняними та закордонними вченими визначено позитивні та негативні риси кліпового мислення; чинники, що сприяли його виникненню (Т. Чиркова, К. Фрумкін та ін.). Праці Г. Гич, М. Літвінової, Т. Ломбіної, Т. Семеновських, Т. Удовицької, В. Штанько присвячені проблемам виявлення сутності кліпового мислення сучасної молоді в контексті навчально-виховної діяльності та професійної підготовки студентів [7; 10; 11; 14].

Визначаючи негативні характеристики, деякі вчені вважають, що кліпове мислення шкідливе для еволюції людини та призводить до відставання в розвитку когнітивних функцій, деформації церебральних і соматичних механізмів розвитку дитини (Т. Ломбіна, А. Семенович) [9, с. 12]. Більшість науковців схиляються до думки щодо необхідності профілактики кліпового мислення. Існує також думка, що таке мислення дозволяє людині швидко адаптуватися в екстремальних ситуаціях і успішно жити (Е. Ривкін) [8, с. 3–9]. Але майже всі дослідники зазначають, що виникнення кліпового мислення – це відповідь психіки сучасної людини, яка перебуває в бурхливому потоці суспільного життя, на зростання кількості інформації, що потребує швидкого її відбору та фільтрації.

Мета статті – визначення сутності кліпового мислення як соціально-психологічного феномену; основних ознак і особливостей кліпового мислення студентів, його відмінностей від логічного мислення; аналіз позитивних і негативних рис кліпового мислення, пошук підходів щодо використання його переваг у навчально-пізнавальній діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що мислення є об'єктом міждисциплінарних досліджень. У психології мислення розглядається як психічний процес відображення об'єктивної реальності, вищий ступінь людського пізнання, яке починається з відчуттів і сприйняття. Психологію цікавлять не скільки результати мисленнєвої діяльності (чи її продукти), скільки сам процес, що їх породжує. Так, на відміну від логіки, психологія досліджує процес адекватного і неадекватного мислення, а також окремі відхилення від так званого істинного (правильного) мислення. Тож особливим типом мислення можна вважати й кліпове.

Носій кліпового мислення (кліпової культури взагалі), на думку М. Антипова, є продуктом цифрової епохи, що адаптований до «інформаційного буму», з певним дефіцитом осмисленості, глибокого розуміння світу та подій, що в ньому відбуваються [1].

Зважаючи на різні підходи в науковій літературі до трактування поняття «кліпове мислення», ми будемо розглядати його як здатність людини сприймати навколишній світ за допомогою короткого, яскравого посилу, що втілений у форму певного кліпу. Створений таким чином образ реального світу за допомогою уривків різноманітної інформації й осколків вражень (схожого з перемиканням каналів (англ. zapping)) не потребує включення уваги, рефлексії, осмислення, оскільки в умовах надлишку та майже миттєвого оновлення інформації, відсутності часового розриву між нею все побачене та почуте швидко втрачає актуальність і стає застарілим.

Сучасна людина потребує постійного швидкого доступу до актуальної та різноманітної інформації. Обмеження чи відсутність можливості задовольняти цю потребу викликає дискомфорт, почуття невпевненості, тривоги, а іноді й страху. Психологи вважають, що кліповість мислення формується та розвивається на різних рівнях, а саме на:

- когнітивному, коли обробляється, фільтрується, відсіюється зайва інформація та засвоюються лише актуальні данні, що надходять ззовні;
- емоційно-вольовому, коли фіксується увага на інформації, що викликає певні почуття, емоції (як позитивні, так і негативні), впливає на настрій, сприяє виникненню вольових процесів;
- ціннісному, коли інформація, що надходить, має особистісну чи соціально-культурну цінність;
- поведінковому, коли інформація містить методи, способи, результати певних дій, або мотивує до певної поведінки.

Основними чинниками, що призвели до появи кліпового мислення, К. Фрумкін вважає такі: прискорення темпів життя, що пов'язане зі збільшенням об'ємів інформації та необхідності її відбору; потреба у збільшенні швидкості надходження

найбільш актуальної інформації; зростання різноманітності інформації; збільшення кількості справ та функцій, що одночасно виконує людина; зростання рівня демократичності та діалогічності на різних рівнях соціальної системи [15].

Більшість учених зазначають, що кліповість мислення притаманна здебільшого молоді, дітям і підліткам. Саме ця категорія людей сьогодні не уявляє своє життя без Google. Для них характерний обмежений словниковий запас, невміння чітко висловлювати свою думку, вживання певних фраз та цитат із соціальних мереж, фільмів, нетерпимість до інших поглядів, схильність до необґрунтованих поспішних висновків, проблеми із запам'ятовуванням інформації, нездатність до емпатії, низька емоційність.

У сучасній науковій літературі достатньо широко представлені дослідження стосовно позитивних та негативних характеристик кліпового мислення. Негативність цього феномену полягає в тому, що навколишній світ уявляється як мозаїка, яка складається з мало пов'язаних між собою фактів та уривків інформації, що постійно змінюються та потребують від людини пошуку нових. Також кліпове мислення визначається як таке, що схоже із пралогічним, первісним, архаїчним, позбавленим часових та просторових категорій, за якого не вибудовується ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків, яке ґрунтується на емоційній залученості (partiципації) людини, на противагу абстрактному мисленню, що базується на логіці та мінімальній емоційності [6, с. 87–90]. Наявність кліпового мислення передбачає отримання спрощеної інформації, її поверхневе засвоєння, нездатність його носія до її аналізу та логічної побудови думки. Хоча це не є проблемою в умовах сучасного інформаційного суспільства, де відбувається безперервне збільшення темпів обміну інформацією та будь-яке завдання може бути вирішене швидко й якісно. Але водночас це призводить до погіршення пам'яті, здебільшого довготермінової. Людям із кліповим мисленням притаманні гіперактивність, некритичність сприйняття інформації, неухважність, незібраність тощо [10; 14].

Позитивними ознаками кліпового мислення є те, що завдяки йому людина може комфортно почуватися та будувати свої відносини з інформацією, здатна до вирішення одночасно багатьох різноспрямованих завдань. У неї відбувається прискорення сприйняття та пізнавальної діяльності. Також уважається, що кліпове мислення є своєрідним психологічним захистом, коли людина може сприймати інформацію вибірково.

Сучасне молоде покоління народилося та живе в епоху комп'ютерів, мобільних пристроїв, Інтернету та постійно перебуває у стані «на зв'язку». Кліпове мислення є феноменом сучасності. Воно притаманне більшості пред-

ставників молодого покоління, яке живе в умовах інформаційного суспільства. Проблемою стає те, що викладачі, вчителі чи батьки отримали освіту та виховання в інші часи. Для них зазвичай характерне системне (логічне) мислення, накопичена база знань, розвинуті вміння й навички роботи з лінійними текстами, а тому природним є їхнє прагнення забезпечити молодь такими ж знаннями, уміннями та навичками. Але глобальний розвиток суспільства вимагає умінь та здатності швидко орієнтуватися у величезній масі різноспрямованих, а іноді й протилежних відомостей, використовуючи всі можливі джерела інформації. Саме це сьогодні є найбільш цінним, оскільки дає можливість своєчасно, ефективно використовувати актуальну інформацію та ставати успішною людиною. Тому надзвичайно важливим стає питання оптимального використання такого типу мислення й адаптації освітнього процесу вищої школи до його особливостей, пошуку шляхів використання його переваг у навчально-пізнавальної діяльності.

Професійний досвід та спостереження за студентською аудиторією дають можливість зазначити, що більшості молодих людей притаманне кліпове мислення, яке або сприяє, або заважає процесу навчання. Останнім часом дуже наочним є психічне напруження, роздратованість, часто безпорадність і розгубленість молодих людей за відсутності чи затримці в роботі Інтернету, відволікання їх від спілкування в соціальних мережах, за неможливості швидко знайти необхідну інформацію тощо. Недостатність глибоких знань, переважання короткочасної пам'яті робить молодь дуже вразливою, довірливою, тому часто вона стає об'єктом різних маніпуляцій. Засвоєння великих об'ємів складної наукової та навчальної інформації є проблематичним, оскільки для більшості студентів характерним є навчання, що орієнтоване на репродуктивне засвоєння матеріалу, копіювання готових зразків та рішень, що представлені в різних джерелах, зокрема й на сайтах. Відсутність потреби в аналізі, систематизації, закріпленні та повторенні отриманої інформації призводить до недостатності або відсутності засвоєних знань, умінь і навичок з окремих навчальних дисциплін. Рідкістю стає здатність молодих людей уважно слухати викладача, швидко й чітко формулювати та передавати зрозумілу для інших думку.

Але зауважимо, що наявність кліпового мислення водночас сприяє механічному запам'ятовуванню великої кількості інформації у вигляді фраз, різних слів, чисел, окремих образів тощо без усвідомлення їхнього змісту та сутності [11].

Проведене нами психолого-педагогічне дослідження підтверджує також наявність проблем у студентів із вивченням навчальних дисциплін, що потребують добре розвинутого абстрактного

та логічного мислення. Наочним прикладом є філософія й інші гуманітарні науки. Можна стверджувати, що за останні 4–5 років рівень засвоєння знань із цих дисциплін суттєво знизився. Це пояснюється тим, що, наприклад, філософські категорії майже неможливо представити у вигляді візуальних образів.

Певні труднощі викликає у студентів написання науково-дослідних робіт та виконання навчально-дослідних завдань, що вимагають від них узагальненого логіко-формалізованого засвоєння та викладення матеріалу або на основі його цілісного, або на підставі ступеневого, послідовного пізнання (від абстрактного до конкретного, або від загального до одиничного). Для цього потрібна кропітка наполеглива пізнавальна діяльність.

Особливістю кліпового мислення є також те, що текстова інформація сприймається набагато гірше, ніж образна. Спостерігаються труднощі під час роботи з великими текстами (їх обробленням) та книгами (підручниками) взагалі. Можливість концентрувати увагу на навчальній інформації різко знижується вже після 20–25 хвилин. Можна також зазначити, що лише одиниці студентів читають серйозну (класичну) літературу чи книги великих об'ємів, оскільки не можуть тривалий час зосереджуватися на одній сюжетній лінії. Важко сприймаються і класичні (історичні) кінофільми, де сюжет розгортається лінійно, поступово, повільно та де багато розмов між героями, на відміну від сучасних, динамічних фільмів зі швидкими змінами подій і сюжетів. А. Градюшко стверджує, що це пов'язано з тим, що споживач прагне сприймати інформацію у віртуальному режимі. А «<...> на зміну епохи людини, що читає, приходять епоха візуалізації інформації, коли потрібні та популярні такі новини, які можна сприймати, розглядаючи. Виникають нові підходи в репрезентації фактів і цифр» [3, с. 79]. Книжкове мислення замінюється кліповим аудіально-візуальним, образним, дещо фрагментарним, яке орієнтує здебільшого не на графічний текст, а на образ, який, у свою чергу, комплексно впливає на свідомість людини через зображення та звук [1].

Наші спостереження дають підстави констатувати, що в сьогоденні студентів практично зникла потреба в написанні конспектів і навіть у використанні вже надрукованих конспектів лекцій, оскільки користування ними в подальшому потребує деяких зусиль. Набагато простіше знайти необхідний навчальний матеріал за допомогою різних комп'ютерних пошукових систем. Отже, зростає необхідність у створенні більшої кількості якісних електронних підручників, які відповідали б усім вимогам компоновки, були б насичені анімаційними фрагментами, схемами, малюнками тощо.

Зазначимо, що останнім часом позитивним чинником у навчально-пізнавальній діяльності

стає підвищення інтересу студентів до мультимедійного супроводження лекцій. Мультимедійні презентації, у яких інформація подається у зжатому вигляді, з акцентом на головне, з використанням яскравих образів і мінімумом текстової пояснювальної інформації, ефективно впливають на процес засвоєння студентами навчального матеріалу.

Зазначене вище підкреслює також необхідність поширення в навчально-пізнавальній діяльності так званого "e-learning" – навчання за допомогою Інтернету та мультимедіа (за визначенням ЮНЕСКО). Таке навчання передбачає самостійну роботу студента з певними електронними матеріалами, використовуючи комп'ютер, мобільний телефон, телевізор та ін.; можливість долучатися до різноманітних баз електронної інформації в будь-який час; створення та участь у співтовариствах соціальних мереж, що здійснюють віртуальну навчальну діяльність; дистанційне спілкування з експертами (викладачами), отримання порад, консультацій, оцінки своєї роботи тощо.

Висновки. У підсумку зазначимо, що в запропонованій статті кліпове мислення загалом розглядається як процес відображення різноманітних властивостей об'єктів без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментарністю потоку інформації, його алогічністю, різноманітністю, швидкою змінюваністю, відсутністю цілісності сприйняття навколишнього світу. Акцентується увага на тому, що виникло це явище не раптово і його не можна вважати виключно негативним.

Здійснено спробу схарактеризувати позитивні та негативні риси кліпового мислення сучасних студентів, визначити основні підходи до адаптації освітнього процесу до особливостей такого мислення й поширення «кліпової культури» у студентському середовищі. Зважаючи на неоднорідність студентського контингенту стосовно типів мислення (кліпового чи логічного), з метою забезпечення високого рівня освіти звернуто увагу на актуальність проблеми індивідуалізації навчального процесу.

Ураховуючи поступове зростання чисельності носіїв кліпового мислення, вважаємо за потрібне приділяти увагу подальшому пошуку шляхів ефективного використання переваг такого мислення в навчально-пізнавальній діяльності студентів. Потребує також перегляду змістова та процедурна складові частини навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти. Необхідні оновлення, модернізація та пошук нових педагогічних технологій, що відповідають сучасним вимогам.

Отже, кліпове мислення як соціально-психологічний феномен до кінця не вивчено та потребує подальшого теоретичного й експериментального дослідження.

Література:

1. Антипов М. Клиповое мышление как атрибут техногенного общества. *XXI век: Итоги прошлого и проблемы настоящего: научно-методический журнал*. 2015. № 06 (28). С. 21–26. URL: http://www.penzgtu.ru/fileadmin/filemounts/filosof/staff/publish/antipov/Antipov__10.pdf (дата обращения: 09.05.2019).
2. Гиренок Ф. Метафизика пата (косноязычие усталого человека). Москва, 1995. 201 с.
3. Градюшко А. Перспективные стратегии вебжурналистики в глобальном информационном пространстве. *Международная журналистика – 2014 : Диалог культур и взаимодействие медиа разных стран* : материалы Третьей международной научно-практической конференции, г. Минск, 20 февраля 2014 г. Минск, 2014. С. 77–88.
4. Доука С. Клиповое мышление как феномен информационного общества. *Общественные науки и современность*. 2013. № 2. С. 169–176. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klipovoe-myshlenie-kak-fenomen-sovremennosti-i-ego-vliyaniye-na-voospriyatiye-radionovostey> (дата обращения: 08.05.2019).
5. Жукова С., Комирная Н. От нищеты восприятия к полноте художественного мышления. *III Московские методические чтения «Фестиваль методических идей»* : сборник научно-практических материалов (Москва, 2015). Москва. С. 113–117.
6. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении. Москва, 1994. 608 с.
7. Ломбина Т., Юрченко О. Особенности обучения детей с клиповым мышлением. *Общество: социология, психология, педагогика*. 2018. № 1. С. 45–50.
8. Ривкин Е. Клиповое мышление как стимул педагогической практики. *Психолог в школе*. 2015. № 1 (13). С. 3–9.
9. Семенович А. Введение в нейропсихологию детского возраста : учебное пособие для студентов психологических, педагогических и медицинских факультетов вузов. Москва : Генезис, 2005. 268 с.
10. Семеновских Т. «Клиповое мышление» – феномен современности. *Оптимальные коммуникации*. 2013. URL: <http://jarki.ru/wpress/2015/03/18/3208/> (дата обращения: 08.05.2019).
11. Семеновских Т. Феномен «клипового мышления» в образовательной вузовской среде. *Наукоедение* : интернет-журнал. 2014. № 5 (24). URL: <http://naukouedenie.ru> (дата обращения: 09.05.2019).
12. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва, 2002. 557 с.
13. Тоффлер Э. Третья волна. Москва, 2004. 261 с.
14. Удовичька Т. «Кліпове мислення» молоді: особливості прояву у процесі навчання (до постановки проблеми). *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2013. Дод. 1. Вип. 31. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського. Том VIII (50). С. 407–416.
15. Фрумкин К. Клиповое мышление и судьба линейного текста. *Топос* : литературно-философский журнал. 2010. № 9. URL: <http://www.topos.ru/article/7371> (дата обращения: 09.05.2019).

Soboljeva S. M. Clip thinking as a socio-psychological phenomenon and its role in the educational and cognitive activity of students

The article discusses the main approaches to the interpretation of the essence of the concept of clip thinking as a socio-psychological phenomenon. The relevance of the study lies in the fact that clip thinking is becoming massive, widespread among the younger generation.

The authors of the article consider clip thinking as a person's ability to perceive the world around us with the help of a short, bright message, which is embodied in the form of a certain clip. Created in this way the image of the real world with excerpts of various information and fragments of impressions (similar to channel switching (zapping)) does not require the inclusion of imagination, reflection, comprehension, because in conditions of overload and almost instantaneous updating of information, the absence of a time gap between it, everything seen and heard is rapidly losing relevance and becoming obsolete.

Clip thinking is formed and developed at such levels as: cognitive, emotional-volitional, value, behavioral. Clip thinking has positive and negative characteristics. Positive signs of clip thinking are that thanks to him, a person can feel comfortable and build their relationships with information, and solve many differently directed tasks at the same time. There is an acceleration of perception and cognitive activity. Clip thinking is a psychological defense of a person against information overload.

The negative effects of clip thinking of students are: hyperactivity, uncritical perceptions of information, inattention, inability to clearly express their point of view problems with long-term memory, inability to empathy, low emotionality, and so on.

The work emphasizes the need to take into account the benefits of clip thinking in students' learning and cognitive activity. Proposed: the spread of "e-learning", the use of multimedia and Internet capabilities, the revision of the content and procedural component of the educational process in higher education.

Key words: *information society, clip, zapping, thinking, clip thinking, clip culture, educational and cognitive activity.*